

Najvýznačnejší anglický filozof súčasnej doby Bertrand Russell vydal za vojny nové dielo, ktoré — prihliadajúc k autorovmu veku (*1872) — udivuje svojou sviežosťou a ktoré je podnetné a objaviteľské. Najmä v tomto diele sa autor značne odpútal od tradičných noetických náhľadov a je si vedomý istého novátorstva. Autor priznáva, že svojím postojom je oveľa bližšie k logickému empirizmu, než k iným noetickým hľadiskám.

Súhlasne s logickým empirizmom Russell vyznáva, že správnosť logických a matematických vzťahov, čiže »pravdu« tautológií zaručuje syntax. Správnosť vzťahov v týchto oblastiach podmieňuje forma daných propozícií (str. 140).

Podľa Russella všetky logické slová predpokladajú jazyk (68—9). Takéto slová majú význam iba v určitom kontexte, ako napr. slová »alebo«, »nie«, »než« a i. (25). Pravda, také vety, ktoré okrem deskriptívnych slov obsahujú logické termíny, nie sú typickými predmetnými či faktovými vetami (77).

Napr. pojem záporu: ak vravíme, že »y nepredchádza x«, mienime toľko, že »veta ,y predchádza x' je nepravdivá« (40-1). Negácia vyjadruje stav mysle, v ktorej isté impulzy sa zahatily (212). Iný príklad: slovo »alebo« sa podstatne líši od empirických slov, ako: »teplý«, »mačka« a i., ktoré priamo indikujú jednotlivé konkrétne fakty. Podľa Russella slovo »alebo« vyjadruje váhanie, je výrazom subjektívneho stavu. Rozumie sa, disjunkcia »p alebo q« môže byť pravdivá iba vtedy, ak je pravdivé p alebo q (83—4, 210).

Na rozdiel od logických slov bežné predmetné slová nepredpokladajú nevyhnutne jazyk a môžu sa korektné upotrebiť aj izolovane; môžu však zastupovať aj celú propozíciu, ako napr. »oheň!«. Sú to vlastné mená, mená farieb, príbuzných zvieracích druhov a pod. Ich význam je podmienený priamou konfrontáciou s objektami, ktoré označujú, čiže ostenzívnym poukázaním na empirické fakty, ktoré vyslovujú. Ony podmieňujú význam jednotlivých empirických pojmov, ktoré sú na ne hierarchicky navrstvené (25—6).

Podľa Russella treba rozlišovať dve funkcie každého výroku. So subjektívnej stránky výrok vyjadruje (expresia) subjektívny stav percipienta, s objektívnej stránky jeho funkcia je »indikovať« fakty a v tejto funkcii podlieha verifikačným testom. Psychológia evidencie sa týka subjektívnej stránky, otázky pravdivosti objektívnej stránky (22, 209, 210). To je v úplnej shode s našim rozlišovaním momentánnej subjektívnej evidencie, vyjadrenej výrokom a objektívnej indikatívnej funkcie tohto výroku vyjadrovať vonkajšiu skutočnosť a jej reálne zákonitosti. V tejto funkcii je každý výrok iba hypoteticky platný, a to s takou mierou platnosti, aká vyplýva z empirických verifikačných testov, naň sústredených.

Pokým ide aj o sám pojem noetiky, Russell si osvojuje náhľad logického empirizmu, podľa ktorého noetika je síce špecifickou disciplínou vedy, resp. vedeckej filozofie, no jednako ju tvoria isté prvky tak logiky, ako aj psychológie (18).

Podľa Russella možno rozoznávať tri druhy výrokov: pravdivé, nepravdivé a nemajúce smysel (s hľadiska logickej syntaktiky) (172). Russell pripomína shodne s logickým empirizmom, že obyčajný jazyk (gramatická syntax) nerešpektuje striktné logické syntaktické pravidlá, ktoré odhaľujú nekorektnosť mnohých viet, ktoré s hľadiska laxnejšej gramatickej syntaxe majú smysel (166). V tejto a podobných súvislostiach kritický realista Russell vyzdvihuje zásluhy Carnapove o vybudovanie modernej teórie vedeckej metódy (306).

Ako povedané, pokiaľ uvažujeme o indikatívnom aspekte empirických výrokov, dotýkame sa otázky ich pravdivosti (a nie už iba otázky ich správnosti) (167, 212, 214). Podľa Russella, kým pravdivosť primárnych empirických výrokov závisí elementárne od ich vzťahu k faktovým dátam, zatiaľ pravdivosť hierarchicky nadradených či abstraktnejších empirických výrokov závisí od ich syntaktických vzťahov k týmto primárnym konkrétnym výpovediam (289). Čiže, kým hodnotu pravdy základných výrokov možno derivovať z ich vzťahu k empirickým faktom, hodnota pravdy ostatných empirických výrokov závisí od ich syntaktického vzťahu k primárnym výpovediam (214).

No ani primárne empirické výroky nebvávajú rýdzo konkrétne, keďže aj v nich sa zvyknú vyskytovať pojmy, ktoré majú vždy istý stupeň všeobecnosti (86—7). V tejto súvislosti pripomíname, že smysel abstraktnejších rovin jednotlivých štruktúr empirického poznania je prenikaf hlbšie do samých reálnych zákonitostí vonkajšieho sveta. Ďalej pripomíname, že čím sú naše empirické výroky konkrétnejšie a individuálnejšie, tým jasnejšia je naša privátna, naša subjektívna evidencia danej konštatácie, no súčasne sa aj oddeľujeme od objektívneho poznania podstatnej štruktúry reálneho sveta. A spoznať túto štruktúru, v tom je hlavný, bezprostredný cieľ vedeckého snaženia. Je síce pravda, že čím je empirická veda abstraktnejšia, tým namáhavejšia je jej cesta a tým ťažšie sú úlohy, spojené s jej objektívnou, indikatívnou verifikáciou, ako sa to deje pri vedeckom experimentovaní a aplikovaní (napr. technické využitie teoreticko-fyzikálnych poznatkov), no súčasne sa aj noeticky hlbšie zmocňujeme hlbokých reálnych štruktúr vonkajšieho sveta a jeho dejstvomania. A sem preniknúť, v tom je vlastný smysel empirickej vedy, v tom je podstatný smysel problému empirickej pravdy a jej objektívnosti (nie absolútosti), ako aj otázok jej verifikácie a adekvácie.

Neraz sme už konštatovali, že pojmová denominácia nie je holým slovným priradením k reálnemu predmetu, lež implicitne vždy vetným, nakoľko obsah každého pojmu závisí aj od celej špecifickej teoretickej štruktúry, ktorej je složkou. Rovnako ani Russellovi korešpondencia faktu a pojmu pri ustáľovaní empirickej pravdy nie je jednoznačná. Charakter faktu javí sa v našich výrokocho a pojmových sústavách vždy čiastočne indeterminovaný. Túto významovú indeterminovanosť však možno podľa potreby asymptoticky zmeňovať, a to takým spôsobom, že jednotlivé slová nahrádzujeme disjunkciami. Napríklad konštatovanie »toto je kov« môže stačiť pre isté ciele, pre iné ciele ho treba nahradiť disjunkciou »toto je železo alebo meď« atď., a my sa ju snažíme empiricky verifikovať. Rozdiel medzi disjunkciou a »jednoznačným« pojmom v ponímaní Russella spočíva teda v tom, či rozdiel medzi možnosťami, ktoré určité konkrétne konštatovanie necháva otvorené, nás v danej situácii zaujíma alebo nie (87).

Igor Hrušovský

Alfred J. Ayer, *The Foundations of Empirical Knowledge.*

London 1940, pp. X—276.

Autor, známy dielom »Language, Truth and Logic«, patrí medzi moderne orientovaných anglických filozofov so zrejším príklonom k viedenskému krúžku ako aj k tomu prúdu vedeckej filozofie, ktorý je dnes vedúcim vo Spojených štátoch.

V najnovšom diele autor výrazne zastáva náhľad, že priamo si uvedomujeme smyslové dáta, a nie materiálny svet. Táto korelácia je podľa neho jednoznačná. V tejto súvislosti vyzdvihujeme jeho tézu, že konštatácie, ako napríklad »toto je zelené«,